

ЧЕРНІГІВСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ ЯК ОСЕРЕДОК КУЛЬТУРИ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано організацію роботи та зміст освіти в Чернігівській духовній семінарії першої половини XIX століття. Аналіз зазначених процесів досліджено на тлі реформ, які відбувалися в освітній галузі Російської імперії. Зазначено, що до 30-х рр. XIX ст. викладання в семінарії богослов'я, філософії та деяких інших предметів велося на латині. Починаючи із 1840 року, латинська мова стала звичайною дисципліною, а викладачі перейшли на російську. Зміни сприяли поліпшенню підготовки студентів, але водночас позначилися на рівні їхнього володіння латиною. Програма навчання в семінарії залишалася досить великою та різноманітною.

Ключові слова: духовна семінарія, освіта, навчання, виховання.

Постановка проблеми. Досліджуваний період був багатим на важливі події в розвитку освіти північного лівобережжя України. Поява та розвиток у Чернігові в другій половині XVIII – початку XIX ст. нових типів навчальних закладів і, зокрема, духовної семінарії, мало велике значення для розвитку освіти та культури на території північного лівобережжя України. Аналіз зазначених процесів проведено на тлі освітніх реформ, що проводилися в досліджуваний період у країні.

Аналіз досліджень та публікацій. Публікації та наукові розвідки, проведені останнім часом, більше торкаються розвитку вищої освіти Чернігівщині. Зокрема, докторська дисертація Н. М. Кузьменко присвячена розвитку вищої освіти на Чернігівщині. Наукові статті доктора педагогічних наук О. К. Пронікова присвячені створенню системи шкіл та розвитку шкільної освіти північного лівобережжя України. Кандидатська дисертація І. В. Лисенко висвітлює історію підготовки учительських кадрів для шкіл Чернігівської губернії. Проте залишається недостатньо вивченим питання розвитку духовних закладів північного лівобережжя України.

Виклад основного матеріалу. Освіта Чернігівщини має глибокі історичні коріння та традиції. Ще за часів Київської Русі на території Чернігівського та Новгород-Сіверського князівств разом із всесвітньо відомими соборами та церквами почали відкриватись перші школи та бібліотеки. Вони ставали осередками духовності та культури. Проте лише з другої половини XVIII століття розпочався процес формування на території північного лівобережжя України системи шкіл та відкриття духовних навчальних закладів.

У 1802 р., після утворення Чернігівської губернії, у Чернігівській духовній семінарії налічувалось 805 учнів (богословський клас – 33, філософський клас – 95, клас риторики – 279, клас поетики – 68, вищий клас граматики – 221, нижчий клас граматики – 109). 681 семінарист походив з духовного стану, 124 – "разночинці" [2]. Таке значне зростання числа студентів у Чернігівській духовній семінарії зумовила ліквідація 1797 р. Новгород-Сіверської єпархії і тамтешньої семінарії, внаслідок чого її учнів було переведено в Чернігів.

На початку XIX ст. студенти Чернігівської духовної семінарії навчалися чистописання, правопису, катехизису, основ латинської мови, арифметики, всесвітньої історії, географії, латинської граматики, російської та латинської поезії, латинської та російської риторики. У 1802 р. Св. Синод дозволив семінаріям, крім обов'язкових 50 осіб, відправляти до Санкт-Петербурзького медико-хірургічного інституту всіх охочих [3].

У 1808-1814 рр. у галузі духовної освіти Російської імперії знову було здійснено низку реформ, ініціатором яких був, зокрема, відомий церковний діяч та історик Євгеній Болховітинов. Згодом він став митрополитом Київським (1822-1837). За наказом Олександра I 29 листопада 1807 р. було створено "Комітет по усовершенствованию духовних училищ". 26 червня 1808 р. Комітет подав імператору "Начертание правил об образовании духовних училищ". Метою реформи було підвищення загальноосвітнього рівня вихованців духовно-навчальних закладів і сприяння розвитку наукових знань [1].

Передбачалося, що мережу духовних навчальних закладів складатимуть академії, семінарії, повітові училища і приходські школи. На чолі системи духовних шкіл постала новостворена "Комісія духовних училищ". У чотирьох утворених духовно-навчальних округах функції контролю за навчальним процесом у семінаріях і духовних училищах передавалися духовним академіям.

Духовні семінарії мали готувати своїх вихованців передусім до служби в приході. Цього правила не завжди дотримувалися, і вихованці семінарій нерідко йшли на цивільну службу або продовжували навчання в університетах. Та й місце для служби по духовному відомству в єпархії не вистачало.

Наприклад, у 1806 р. для Чернігівської духовної семінарії Чернігівська дікастерія надала всього 9 вакантних місць для священників, 4 – для дияконів та одне місце дячка, в той час як архівні джерела свідчать, що кожного року з семінарії виходило 30-50 випускників. Того ж таки 1806 року чотири випускники перейшли з духовного відомства в цивільне. Значна кількість випускників чи недоуків семінарії влаштовувалася на посади вчителів початкових шкіл і училищ або займалася приватною педагогічною діяльністю [1].

Реформа безпосередньо торкнулася організації навчального процесу. Повний курс семінарії відтепер складався з трьох відділень: риторики, філософії та богослов'я. На кожному відділенні студенти навчалися два роки. Тут викладалися словесність, математика, фізика, історія, географія, історія Церкви, християнська археологія, герменевтика, Святе письмо, філософія, богослов'я (догматичне, моральне, пастирське), пасхалія. Вивчення латинської, давньогрецької та давньоєврейської мов було обов'язковим. Крім того, на вибір вивчалася німецька та французька мови. Таким чином, запроваджені реформи свідчили про бажання уряду розвивати духовну освіту на шляху "истинного просвещения", і, як декларував указ Олександра I від 30 серпня 1814 р., "учредить школы истины" [1].

Навчальні дисципліни викладалися учням за конспектами лекцій, які зазвичай диктувалися. Практичні заняття проводилися у формі диспутів, під час яких кращі учні старших класів виступали на «латинском диалекте» з доповідями на ту або іншу філософську чи богословську тему. Учні нижчих класів мусили декламувати. Практичними заняттями вважалися і проповіді, які готувалися й виступалися семінаристами перед викладачами та учнями, а також у семінарській церкві. Двічі на рік – у грудні та червні – студенти семінарії складали іспити.

У травні кожного року відбувалися так звані рекреації, під час яких студенти розважалися, співали та влаштовували театральні вистави. Рекреації чернігівських семінаристів зазвичай проводилися у приміському урочищі Ялівщина.

У семінарських гуртожитках – бурсах, проживали семінаристи, які навчалися за державні кошти, серед них обирався староста. Абсолютна більшість студентів, які навчалися власним коштом, мешкала на приватних квартирах.

У 1813 р. в Чернігівській духовній семінарії налічувалося 500 учнів [3].

Поступово зростав штат викладачів. Для управління семінарією, як і раніше, призначався ректор. У справах нагляду за навчальним процесом та поведінкою студентів йому допомагав інспектор. Матеріально-побутові справи знаходилися у віданні економа. З викладачів семінарії обирався педагогічний комітет.

До 30-х рр. XIX ст. викладання в семінарії богослов'я, філософії та деяких інших предметів велося на латині. Згідно зі статутом 1840 р., латинська мова стала звичайним предметом, а викладачі перейшли на російську мову. Це хоч і поліпшило загальну підготовку учнів, але водночас позначилося на їхньому рівні володіння латиною. Наприклад, за результатами перевірки 1842 р. Чернігівської духовної семінарії виявилось, що "в латинских задачах некоторых учеников обнаруживается недостаточное знание латинского языка", оскільки "латинским языком занимаются не так усердно и не столь успешно, сколько можно было бы требовать и ожидать" [2].

Після реформи 1840 р. («Новые правила» викладання в семінаріях) навчальна програма в семінарії залишалася досить обширною та різноманітною. У риторичному класі обов'язково вивчалися логіка і психологія, всесвітня історія, російська література, алгебра і геометрія, фізика, топографія, природнича історія, народна медицина, латинська, давньогрецька, давньоєврейська, французька та німецька мови. Крім того, у класах філософії і богослов'я викладалися догматика, моральне богослов'я, неправославні віросповідання, церковна риторика (гомилетика), біблійна та церковна історії, бібліїстика, патристика, літургика, герменевтика, церковне право та історія Російської Церкви. Було також запроваджено студіювання медицини, сільського господарства та природознавства [2].

Курс медицини у Чернігівській семінарії складався з трьох розділів – "Общие понятия Патологии, Фармакология, Частная Терапия" [3]. Практичні заняття протягом року відбувалися у міській лікарні, де учні також практикувалися "в составлении употребительнейших лекарств". При семінарії було відкрито аптеку, в якій семінаристи знайомилися з азами фармакології. Влітку студенти отримували завдання щодо збирання лікарських рослин. Вивчення "Медицины, Естествознания и Сельского хозяйства" у Чернігівській духовній семінарії було скасовано в 1865 році.

У 1842 р. було дозволено приймати випускників семінарії на державну службу, а 1850 р. Св. Синод скасував положення про обов'язкове навчання дітей духівництва у духовних навчальних закладах і тим самим відкрив їм доступ до світських [3].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в першій половині XIX століття навчальний процес у Чернігівській духовній семінарії неодноразово зазнавав змін, пов'язаних з реформами в галузі освіти. Проте ці зміни не впливали на якість підготовки та рівень знань студентів. Вони здобували не лише належний духовний вишкіл, але й доволі широку загальноосвітню підготовку. У другій половині XIX ст. Чернігівська духовна семінарія була вагомим навчальним закладом, який давав своїм вихованцям ґрунтовну освіту та відіграв помітну роль у культурно-освітньому житті північного лівобережжя України.

Використані джерела

1. Державний архів Чернігівської області – Ф.682. – Оп. 1. – Спр. 5.
2. Державний архів Чернігівської області – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 2
3. Державний архів Чернігівської області – Ф.Р. 608. – Оп. 1. – Спр. 4115. Арк. 16-17.
4. Проніков О. К., Пронікова Т. О. Освіта та педагогічна думка на Чернігівщині в другій половині XIX – на початку XX ст. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка // Випуск № 64. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2009. – № 64. – С. 113–118.

Проніков А. К.

**ЧЕРНИГОВСКАЯ ДУХОВНАЯ СЕМИНАРИЯ КАК КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР
СЕВЕРНОГО ЛЕВОБЕРЕЖЬЯ УКРАИНЫ**

В статье проанализировано организацию работы и содержание образования в Черниговской духовной семинарии первой половины XIX века. Анализ указанных процессов исследован на фоне реформ, происходящих в области образования в Российской империи. Отмечено, что до 30-х годов XIX в. преподавание в семинарии богословия, философии и некоторых других предметов проводилось на латыни. Начиная с 1840 года, латинский язык стал обычным предметом, а преподаватели перешли на преподавание на русском языке. Перемены способствовали улучшению подготовки студентов, но одновременно сказались на их уровне владения латинским языком. Учебная программа в семинарии оставалась довольно обширной и разнообразной.

Ключевые слова: *духовная семинария, образование, обучение, воспитание.*

Проніков О. К.

**CHERNIHIV SEMINARY AS A CULTURAL CENTER
OF THE NORTHERN LEFT BANK UKRAINE**

Analyzed in the article are the organization and content of education at Chernihiv seminary in the first half of the nineteenth century. These processes have been analyzed against the background of the reforms in education. It is well-known that in the 30s of the 19th century Latin was used to teach Theology, Philosophy and some other subjects at the seminary. In 1840 Latin became a common subject, and the teachers began to use Russian. The changes provided progress in the students' overall preparation but affected their knowledge of Latin. The curriculum at the seminary was still very vast and diverse.

In rhetorical class the core subjects were Logics and Psychology, World History, Russian Literature, Algebra and Geometry, Physics, Topography, Natural History, Traditional Medicine, Latin, Greek, Hebrew, French, and German. Besides, Dogmatic and Moral Theology, the Non-Orthodox Religion, Church Rhetoric (Homiletics), Biblical and Church History, the Bible Studies, Patristic, Liturgics, Hermeneutics, Church Law, and History of the Church were studied in Philosophy and Theology classes. Study of Medicine, Agriculture and Science were introduced too.

The course of Medicine in Chernihiv Seminary consisted of three sections – "Sharing concepts of Pathology, Pharmacology, and Private Therapy". Practical classes were held during the academic year at the city hospital, where students also learned "to make the most commonly consumed drugs." Pharmacy was opened at the seminary where the seminarians studied the basics of pharmacology. During summer students got the task to harvest medicinal plants. Study of "Medicine, Natural Science and Agriculture" at Chernihiv seminary was abolished in 1865. In 1842 it was allowed to hire seminary graduates to the public service.

Key words: *seminary, pedagogic education, teacher.*

Стаття надійшла до редакції 01.09.2015